

บทที่ 4

ศิลปะกับศีลธรรม

ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศีลธรรมของทฤษฎีสองทฤษฎีดังกล่าวไว้ทั้งสองบทข้างต้นนั้น เราจะพบว่าทั้งสองได้อธิบายอย่างขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่พวกศีลธรรมนิยมนั้นอธิบายว่าศิลปะมีความสัมพันธ์กับศีลธรรมอย่างแน่นแฟ้น เพราะศิลปะคือเครื่องมืออันหนึ่งในการรับใช้ศีลธรรม และศิลปะที่มีคุณค่าจะต้องส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการกระทำของมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ศิลปะจึงมีคุณค่าที่เป็นรองศีลธรรม เพราะศีลธรรมก็คือตัวประเมินคุณค่าทางศิลปะ ส่วนพวกสุนทรียนิยมกลับอธิบายว่า ศิลปะนั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับศีลธรรม ทั้งสองสามารถแยกออกจากกันได้ อย่างเด็ดขาด และสิ่งที่จะนำมาประเมินคุณค่าของศิลปะนั้นก็คือความสุขหรือความพึงพอใจอันได้รับจากศิลปะเท่านั้น เรื่องราวทางศีลธรรมในศิลปะไม่ได้ทำให้ศิลปะมีค่าแต่เพียงอย่างเดียว และคุณค่าทางศิลปะนั้นอยู่เหนือคุณค่าทางศีลธรรม

การอธิบายอย่างขัดแย้งกัน โดยสิ้นเชิงของทั้งสองทฤษฎีก่อให้เกิดทั้งข้อดีและข้อเสียต่อคุณค่าที่แท้จริงของศิลปะเอง พวกศีลธรรมนิยมมีข้อดีที่ว่า เขาได้นำศิลปะมาสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิตอย่างลึกซึ้ง แต่นำเสียดายที่ความสัมพันธ์อันนี้นั้น เป็นความสัมพันธ์โดยตรงและมีความสัมพันธ์แต่เพียงศีลธรรมเท่านั้น ศิลปะจึงเป็นได้เพียงแค่เครื่องมือในการสั่งสอนเท่านั้น ส่วนพวกสุนทรียนิยมมีข้อดีที่ว่าพวกเขาได้ตระหนักถึงคุณค่าสำคัญของศิลปะซึ่งก็คือ ความพึงพอใจอันได้รับจากศิลปะ แต่ข้อเสียของพวกสุนทรียนิยมก็คือ ศิลปะเป็นเพียงสิ่งทีว่างเปล่าและอยู่ห่างไกลเกินไปจากชีวิตจริง

การมองว่าศิลปะ เป็น เพียง เครื่องมืออันหนึ่ง ในการสั่งสอนมนุษย์ของพวกศีลธรรม-
 นิยมได้นำไปสู่ความล้มเหลวของทฤษฎีศีลธรรมนิยมซึ่งพอจะแยกแยะได้ 2 ประการดังนี้
 ประการแรก พวกศีลธรรมนิยมกำลังสร้างความสับสนยุ่งยากในการตัดสินคุณค่าของศิลปะ
 และประการที่สอง พวกศีลธรรมนิยมกำลังสับสนและไม่เข้าใจในธรรมชาติอันแท้จริงของ
 ศิลปะ

ความล้มเหลว ประการหนึ่งของพวกศีลธรรมนิยมก็คือ การที่พวกศีลธรรมนิยม
 กำหนดให้ศีลธรรมคือเป้าหมายของศิลปะ หรือการพยายามให้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมเป็น
 ตัวประเมินคุณค่าของศิลปะ ความคิดดังกล่าวได้สร้างความยุ่งยากต่อการตัดสินคุณค่า
 ศิลปะของพวกศีลธรรมนิยมเอง ทั้งนี้เพราะกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมนั้นมีมากมายแตกต่างกัน
 กันตามความเชื่อของแต่ละคน แต่ละสังคมตามยุคสมัย จึงเป็นการยากที่จะแยกแยะว่า
 กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมใด เป็นกฎเกณฑ์ที่ดีที่สุดในการนำมาตัดสินคุณค่าทางศิลปะ ดังที่เฮเกล
 เคยกล่าวได้แก่พวกศีลธรรมนิยมไว้ดังนี้ว่า "...การใช้ศีลธรรมเป็นเป้าหมายของศิลปะ
 นั้น เราจะยึดถือศีลธรรมแนวใดเป็นบรรทัดฐาน เพราะศิลปินแต่ละคนที่สร้างงานศิลปะ
 ย่อมจะตีความศีลธรรมที่แตกต่างกันออกไป ..." (๑ : 83)

ไม่เพียงแต่ความแตกต่างในความเชื่อทางศีลธรรมของแต่ละคน แต่ละสังคม
 ตามยุคสมัยเท่านั้นที่สร้างความยุ่งยากในการตัดสินคุณค่าศิลปะของพวกศีลธรรมนิยม
 บางทีความยุ่งยากยังอาจเกิดจากการขัดแย้งในตัวเองของความคิดทางศีลธรรมอีกด้วย
 และในที่สุดจะนำการตัดสินคุณค่าทางศิลปะแบบศีลธรรมนิยมไปสู่ความขัดแย้งในตัวเอง
 หรือจะทำให้ศิลปะกลายเป็นศิลปะที่ดีและเลวในเวลาเดียวกัน อย่างเช่นในวรรณกรรม
 "คนนอก" ของ ฮัลแบร์ท กามูร์ นั้น กามูร์ต้องการแสดงออกของความคิด เรื่องศีลธรรม
 แบบ "มนุษย์นิยม" แต่ขณะเดียวกันวรรณกรรมเรื่องนี้ต้องแสดงออกถึง "การละเมิดต่อ
 กฎเกณฑ์ของสังคม" ดังนั้นด้วยการตัดสินคุณค่าทางศิลปะแบบศีลธรรมนิยมจะทำให้
 วรรณกรรมของกามูร์ดีและเลวในเวลาเดียวกันได้ และการตัดสินในทำนองเดียวกันนี้
 อาจจะมีเกิดขึ้นได้อีก เช่นศิลปะชิ้นหนึ่งอาจจะดี เพราะแสดงถึงความรู้สึกกล้าหาญในการรบ

และขณะเดียวกันศิลปะชั้นนี้ เผลวเพราะแสดงออกถึงการทำลายชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือศิลปะชั้นหนึ่งดี เพราะแสดงออกถึงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันศิลปะชั้นนี้อาจจะเผลวเพราะแสดงออกถึงความรู้สึกของความยุติธรรมก็ได้

และถึงแม้ว่ากฎเกณฑ์ทางศิลปะจะมีเพียงกฎเกณฑ์เดียวหรือไม่มี ความขัดแย้งในตัวเองของศิลปะก็ตาม การตัดสินคุณค่าของศิลปะแบบศิลปะก็ใช่ว่าจะหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการตัดสินไปไม่ เพราะถ้าหากศิลปะชั้นหนึ่งได้แสดงออกถึงความดีงามได้อย่างสมบูรณ์ แต่ถ้าหากผู้รับรู้งานศิลปะไม่เข้าใจในความหมายของศิลปะชั้นนั้นหรือเข้าใจบางส่วน และยังผลต่อการกระทำของเขาไปในทางตรงข้ามกับความดีงามที่ถูกกล่าวถึงในศิลปะชั้นนั้น เราจะตัดสินว่าศิลปะชั้นนั้นไม่ดี เพราะไม่สามารถนำคนไปสู่การเป็นคนดีได้หรือไม่ หรือเราจะตัดสินว่าคนนั้นเผลวเพราะไม่สามารถเข้าใจงานศิลปะชั้นนั้นหรือไม่

ถ้าหากทฤษฎีศิลปะนิยมต้องล้มเหลว ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศิลปกรรมก็คงไม่ใช่การให้ศิลปะคือตัวประเมินคุณค่าของศิลปะเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะการที่พวกศิลปะนิยมมองเห็นกิจกรรมทางศิลปะ เป็นกิจกรรมที่เป็น เครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันหนึ่งด้วย หรือเห็นว่ากิจกรรมทางศิลปะคือ เครื่องมืออันหนึ่งอันนำไปสู่กิจกรรมไม่ไม่ใช่ศิลปะ (เช่น ศิลปะ) ดัง เช่นความคิดของคอลสตอยที่ว่า "ศิลปะคือเครื่องมืออันหนึ่งในการรวมความรู้สึกของมนุษย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน" (3 . 411) และความรู้สึกที่ถ่ายทอดลงในศิลปะจะต้องประเมินด้วยการรับรู้ทางศาสนาในแต่ละยุคสมัยแต่ละสังคม โดยที่การรับรู้ทางศาสนาคือ "การเข้าใจอันซึ่งบอกถึงความดีงามสูงสุดที่สังคมได้วางไว้เป็นจุดมุ่งหมายของมัน" (3 : 415)

กิจกรรมทางศิลปะนั้น ไม่ใช่กิจกรรมที่เป็น เครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันใดอันหนึ่งเหมือนดัง เช่นความคิดของคอลสตอยหรือความคิดโดยทั่วไปของพวกศิลปะนิยม กิจกรรมทั้งสองนั้นมีความแตกต่างกัน กิจกรรมที่เป็นเครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันใดอันหนึ่งนั้นจะต้องเป็นเพียงทางเลือกอันหนึ่งที่ถูกคิดว่าดีที่สุด ในหลาย ๆ ทางเลือกที่น่าไป

สู่เป้าหมายอันเดียวกัน ส่วนกิจกรรมทางศิลปะนั้นไม่ใช่ทางเลือกอันหนึ่งในหลาย ๆ ทางเลือก เพื่อเป้าหมายอันใดอันหนึ่ง ทุก ๆ องค์ประกอบภายในศิลปะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและสิ้นสุดภายในตัวมันเอง ความหมายที่เกิดขึ้นภายในศิลปะชั้นหนึ่งชั้นใดนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขององค์ประกอบซึ่งมีลักษณะเฉพาะของศิลปะชั้นนั้น หากมีการสร้างศิลปะชั้นใหม่ ความหมายของมันย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

หนังสือบรรยายความรู้เกี่ยวกับธรรมะ "กามารมณและชีวิตสมรสตามอุดมคติ พุทธศาสนา" ที่เขียนโดยพุทธทาสภิกขุจัดได้ว่าเป็นกิจกรรมอันหนึ่งที่เป็น เครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันหนึ่ง เพราะพุทธทาสภิกขุเขียนหนังสือ เล่มนี้ เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาตามทัศนะของท่านให้คนอื่นได้รู้ เช่นเดียวกับท่าน หนังสือเล่มนี้ถือได้ว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในบรรดาหลาย ๆ ทางเลือกเพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งอันที่จริงแล้วท่านพุทธทาสภิกขุอาจจะใช้ทางเลือกอื่นในการถ่ายทอดความรู้ทางพุทธศาสนาดังกล่าวก็ได้ เช่น การเทศนา หรือการเขียนภาพประกอบสุภาสิตของศาสนาพุทธ แต่ทุก ๆ กิจกรรมมีโอกาสเป็นทางเลือกได้อย่างเท่าเทียมกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายในการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาดังกล่าว แต่หนังสือบรรยายความรู้เกี่ยวกับธรรมะของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าวมีความแตกต่างจากวรรณกรรม "สิทธารถะ" ของเฮร์มาน เฮสเส ซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางศิลปะชั้นหนึ่งซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวของศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน ความหมายต่าง ๆ ทางศาสนาพุทธที่เฮสเสต้องการจะกล่าวถึงนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของความหมายของคำต่าง ๆ ทุกคำที่ถูกใช้ในวรรณกรรม "สิทธารถะ" เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกประกอบขึ้นด้วยคำต่าง ๆ ภายในวรรณกรรม เรื่องนี้เกิดขึ้นจากการใช้จินตนาการอันกลมกลืนและถูกต้องที่สุดสำหรับความหมายทางพุทธศาสนา ที่มีในเฉพาะวรรณกรรมเรื่องนี้เท่านั้น หากเฮสเสเขียนวรรณกรรม "สิทธารถะ" เล่มใหม่ ความหมายในวรรณกรรม เล่มใหม่ย่อมจะแตกต่างไปจากเดิมได้ เพราะวรรณกรรม เล่มนี้ไม่ใช่เป็นทางเลือกอันหนึ่งในหลาย ๆ ทางเลือกเพื่อเป้าหมายในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาตามทัศนะของ เฮสเส

โดยสรุปแล้วก็ถือว่า กิจกรรมที่เป็นเครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันหนึ่ง เช่น การเขียนหนังสือบรรยายความรู้ หรือการเขียนภาพประกอบสุภาสิตทางศาสนา สิ่งที่คุณเขียนต้องการจะบอกกล่าวแก่ผู้อ่านนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับวิธีเขียนของผู้เขียน แต่กิจกรรมทางศิลปะ เช่น การเขียนวรรณกรรมนั้นสิ่งที่คุณเขียนต้องการจะกล่าวนั้นไม่ได้มีความอิสระจากวิธีเขียนของเขา

การที่จะให้ผู้อ่านได้เข้าใจหนังสือบรรยายความรู้นั้นยังต่างกับการที่จะให้ผู้อ่านได้เข้าใจวรรณกรรมเรื่องหนึ่ง เช่น หากมีผู้ศึกษาระยะคนหนึ่งไม่เข้าใจต่อความหมายในหนังสือ "กามารมณ์และชีวิตสมรสตามอุดมคติพุทธศาสนา" ของพุทธทาสภิกขุ ผู้สอนธรรมะอาจจะแนะนำให้ผู้ศึกษาระยะอ่านหนังสือเล่มอื่นประกอบ เช่น การแนะนำให้ไปอ่านพระไตรปิฎกหรือหนังสือบรรยายธรรมะเล่มอื่นของพุทธทาสภิกขุ แต่หากมีการไม่เข้าใจในวรรณกรรม "ลิตธารณะ" ของเฮสเส การแนะนำให้เขาอ่านหนังสือเล่มอื่นหรือวรรณกรรมเรื่องอื่นของเฮสเสย่อมจะไม่ช่วยให้เขาเข้าใจวรรณกรรม "ลิตธารณะ" ได้ การที่จะเข้าใจในวรรณกรรม "ลิตธารณะ" ใต้นั้นขึ้นอยู่กับมุมมองเห็นถึงความสัมพันธ์อันถูกต้องและความกลมกลืนของคำที่ใช้ในวรรณกรรม เรื่องนี้เท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างในการแก้ปัญหา เมื่อมีการเผชิญกับความยุ่งยากในการเขียนหนังสือบรรยายความรู้และในการเขียนวรรณกรรมอีกด้วย ในการเขียนหนังสือบรรยายธรรมะนั้น หากท่านพุทธทาสภิกขุพบว่า ความรู้ที่ท่านมีนั้นเต็มไปด้วยความซับซ้อนยุ่งยากเมื่อใช้วิธีบรรยายธรรมคา ท่านพุทธทาสภิกขุอาจจะแก้ปัญหาโดยการหาวิธีหรือเครื่องมืออันใหม่ในการสื่อสารความรู้ เช่น การเขียนภาพประกอบการบรรยายหรือเขียนภาพประกอบสุภาสิต ในการพบว่าวิธีหรือเครื่องมือในการสื่อสารความรู้อันหนึ่งสามารถสื่อสารความรู้ได้ดีกว่าวิธีหรือเครื่องมืออีกอันหนึ่งจึงเป็นลักษณะอันสำคัญของกิจกรรมที่เป็นเครื่องมืออันนำไปสู่เป้าหมายอันหนึ่ง และเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากการแก้ปัญหาในการเขียนวรรณกรรม เช่น การกำหนดบุคลิกของตัวละครหรือความยุ่งยากในการใช้คำเฮสเสย่อมจะต้องแก้ปัญหาภายในวรรณกรรม เรื่องนี้เท่านั้น การเขียนวรรณกรรมเรื่องใหม่ย่อมจะไม่ช่วยในการแก้ปัญหาการเขียนวรรณกรรมเรื่องเก่าของเฮสเสได้แต่อย่างใด

เมื่อกิจกรรมทางศิลปะไม่อาจ เทียบได้กับกิจกรรมที่เป็น เครื่องมืออันนำไปสู่
เป้าหมายอันหนึ่งอันใด ศิลปะจึงไม่ใช่เครื่องมือในการรับใช้สิ่งอื่นใดที่อยู่นอกเหนือศิลปะ
เช่น ศิลปกรรม เศรษฐกิจ ศาสนา หรือการเมือง หรือเรื่องราวอื่น ๆ ของชีวิต
ศิลปะ เป็นสิ่งที่มีการจบสิ้นในตัวเอง

การกล่าวได้แย้งพวกศิลปกรรมนิยมทั้งสองประเด็นนี้ ค่อนข้างจะสอดคล้องกับ
ความคิดบางส่วนของพวกเขาสุนทรียนิยม เพราะพวกสุนทรียนิยมก็ เชื่อ เช่นเดียวกันว่าศิลปะ
นั้นเป็นสิ่งที่สิ้นสุดในตัวเอง ศิลปะไม่ใช่เครื่องมือในการรับใช้สิ่งอื่นใดนอกเหนือศิลปะ
เช่น ศิลปกรรมหรือเรื่องราวอื่น ๆ ของชีวิต มัน เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อจิต
มนุษย์เท่านั้น หรือมันให้ความพึงพอใจอัน เป็นลักษณะพิเศษ เฉพาะต่อผู้รับรู้นั้น แต่มี
ความคิดบางอย่างซึ่งเราไม่อาจ เห็นด้วยกับพวกสุนทรียนิยม นั่นคือความคิดที่ว่า เมื่อ
ศิลปะไม่ใช่เครื่องมือในการรับใช้สิ่งอื่นใด นอกเหนือศิลปะ เช่น ศิลปกรรมหรือเรื่องราว
อื่น ๆ ของชีวิตแล้ว ศิลปะจึงสามารถแยกตัวอย่างเด็ดขาดจากศิลปกรรมหรือเรื่องราวอื่น ๆ
ของชีวิต ความคิดดังกล่าวจะเห็นได้จากการที่พวกสุนทรียนิยมบางคนได้นำเอาศิลปะไป
เปรียบ เทียบกับคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิต มีเหตุผลบางประการที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อ
ศิลปะไม่ใช่เครื่องมือในการรับใช้ศิลปกรรมหรือสิ่งอื่นใดนอกเหนือศิลปะไม่ได้หมายความว่า
ศิลปะจะมีความอิสระหรือสามารถแยกตัวอย่างเด็ดขาดจากศิลปกรรมหรือเรื่องราวอื่น ๆ
ของชีวิต

จากคำกล่าวของใคร เช่นที่ว่า

การคัดเลือกรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมใด ๆ ว่าดีหรือชั่วก็ไม่แตกต่างกันไป
จากการคัดเลือผลงานดัง เดหรือ เช็กส เบียร์ว่าดีหรือชั่ว เพราะสามเหลี่ยม
หรือสี่เหลี่ยม เหล่านี้มีลักษณะพิเศษ เฉพาะของมัน เหมือนกับตัวโน้ตอันอยู่ใน
วิญญานของดัง เดหรือ เช็กส เบียร์ (6 : 246)

หรือจากคำกล่าวของ เบลล์ที่ว่า

การซาบซึ้งทางศิลปะนั้น เป็นการอยู่ในโลกส่วนตัว เช่นเดียวกับการซาบซึ้งของการคิดโจทย์เลข นั่นคือในการซาบซึ้งของการคิดโจทย์เลขของนักคณิตศาสตร์...ไม่ได้เกิดมาจากการรับรู้เรื่องราวของชีวิต เช่นเดียวกับการซาบซึ้งงานศิลปะ...ซึ่งไม่ต้องการรับรู้เรื่องราวของชีวิต การซาบซึ้งศิลปะเป็นการอยู่ในโลกที่มีอารมณ์ของมันเอง (8 : 27)

ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของพวกสุนทรียนิยมทั้งหลายว่าศิลปะก็เหมือนกับคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิต นั่นคือทั้งสองมีลักษณะพิเศษเฉพาะของมัน มันมีความลึกลับในตัวเอง หรือไม่ได้เป็นเครื่องมือของสิ่งอื่นใดที่อยู่นอกเหนือมัน และดังนั้นมันจึงมีความอิสระหรือสามารถแยกตัวออกอย่างเด็ดขาดจากศีลธรรมหรือเรื่องราวอื่น ๆ ของชีวิต

ศิลปะและคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตมีลักษณะที่เหมือนกันประการหนึ่งก็คือว่าการมีกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะของมัน กฎเกณฑ์หรือแบบแผนของคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิต เช่น กฎเกณฑ์ของการบวก ลบ คูณ ทหาร หรือบทพิสูจน์ต่าง ๆ ของเรขาคณิต ส่วนกฎเกณฑ์หรือแบบแผนของศิลปะ ก็อย่างเช่น กฎเกณฑ์ของความสมดุลย์ (balance) ของน้ำหนักก่อนแอ กฎเกณฑ์ของความเป็นเอกภาพ (unity) ของเส้นและสีหรือกฎเกณฑ์ของความกลมกลืน (harmony) ของเสียง กฎเกณฑ์และแบบแผนนี้อาจเรียกได้อย่างหนึ่งว่า "รูปทรง" เป็นความจริงว่ากฎเกณฑ์และแบบแผนเหล่านี้มีความลึกลับในตัวเอง มันไม่ใช่เครื่องมืออันนำไปสู่สิ่งอื่นใดนอกเหนือตัวมัน แต่กระนั้นก็ตามกฎเกณฑ์และแบบแผนเหล่านี้จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมันไม่ได้มีความอิสระหรือมีการแยกตัวออกอย่างเด็ดขาดจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมัน

เป็นความจริงว่าประโยคทางคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตนั้น ความจริงของมันไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมัน เช่นการพิสูจน์ว่า ประโยค " $4 \times 3 = 12$ " หรือ "ด้านตรงข้ามของสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อมเท่ากันเสมอ" ว่าจริงหรือเท็จนั้นเราไม่ต้องอาศัยสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิต เช่น การซื้อ การขาย การวัด การคำนวณสิ่งของต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน แต่อาศัยเพียงกฎเกณฑ์หรือแบบแผนของคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตเอง เช่นเดียวกับการตัดสินคุณค่าของศิลปะนั้น เราไม่ได้ใช้บรรทัดฐานที่อยู่เหนือศิลปะ เช่น ศีลธรรม เศรษฐกิจ การเมือง เพราะปัญหาของศิลปิน เช่น นักประพันธ์

พบในการ เขียนนวนิยายหรือปัญหาที่จัดกรรมในการ เขียนภาพย่อไม้ไข้ปัญหาทางศีลธรรม เศรษฐกิจหรือการเมือง แต่ปัญหาที่ศิลปิน เหล่านี้พบก็คือการจะนำ เรื่องราวเหล่านี้ให้มา อยู่ภายใต้แบบแผนหรือกฎ เกณฑ์ของการ เขียนภาพหรือการ เขียนวรรณกรรมอย่างไร

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ในสังคมมนุษย์ คณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตจะต้องถูกเอามา ใช้ กับชีวิตประจำวันหรือสิ่งที่อยู่นอกเหนือคณิตศาสตร์หรือ เรขาคณิต คณิตศาสตร์หรือ เรขาคณิต เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องถูกนำมา ใช้ในการซื้อ การขาย การวัดหรือการคำนวณเสมอ เช่น ถ้าช่างไม้ต้องการทำ โຕ้ะที่เป็นรูปสี่ เหลี่ยมผืนผ้า เขาจะต้องวัดให้ถักตรงข้ามเท่ากัน เขาจะต้อง ใช้คณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตคำนวณขนาดของไม้เสมอ และในการซื้อ การขาย โຕ้ะ ก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีลูกค้าซื้อ โຕ้ะ 3 ตัว และราคาของโຕ้ะตัวละ 400 บาท เขาจะต้อง คิดเงินจากลูกค้า เป็นเงิน 1,200 บาท และวิธีการคำนวณชีวิตอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน จำเป็น จะต้องอาศัยคณิตศาสตร์หรือ เรขาคณิต

ในสังคมมนุษย์ที่มีการคำนวณคณิตศาสตร์ เพื่อการคำนวณคณิตศาสตร์ หรือมีการ พิสูจน์เรขาคณิต เองนั้น คณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตในสังคมนั้นก็ไม่ได้ต่างไปจากเกมส์ต่าง ๆ เพราะในการเล่นเกมต่าง ๆ นั้น เราไม่ได้อาศัยสิ่งที่อยู่นอกเหนือเกมส์ เช่นในการ เล่นเกมส์หมากรุก เราอาศัย เพียงกฎ เกณฑ์และแบบแผนที่มีลักษณะ เฉพาะของ เกมส์หมากรุก เอง การเดินของตัวหมากรุก เช่น การเดินของตัวขุนตัว เบี้ยหรือตัวหมากรุกอื่น ๆ นั้นจะมีแบบแผนเฉพาะของมัน และในการจะเอาชนะคู่ต่อสู้ก็ใช้ เพียงกฎ เกณฑ์ของการ เดิน ตัวหมากรุกนี้เท่านั้น ไม่ได้อาศัยสิ่งที่อยู่นอกเหนือเกมส์แต่เพียงอย่างเดียว แต่คณิตศาสตร์ หรือเรขาคณิตไม่ใช่เกมส์หมากรุก มันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มันไม่สามารถแยกออกได้อย่างเด็ดขาดจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมัน เช่น การซื้อ การขาย การวัดหรือการคำนวณสิ่งต่าง ๆ

ศิลปะก็มีความแตกต่างไปจากเกมส์ เพราะศิลปะ เป็นกิจกรรมที่มีการสร้างสรรค์ หรือเป็นกิจกรรมที่มีการนำเสนอเรื่องราวใหม่ ๆ นอกเหนือไปจากการทำตามกฎ เกณฑ์หรือ แบบแผนของศิลปะ การทำตามกฎ เกณฑ์และแบบแผนของศิลปะได้ดี เป็นเพียงการได้ชื่อว่า มีทักษะหรือความชำนาญเท่านั้น ส่วนเกมส์นั้นไม่ใช่กิจกรรมที่มีการสร้างสรรค์ มัน เป็น

กิจกรรมที่อาศัยเพียงความเข้าใจหรือการทำตามกฎเกณฑ์และแบบแผนของเกมส์ได้อย่างถูกต้อง การเล่นเกมส์ได้ดีไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งใหม่ที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์และแบบแผนของเกมส์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ เราจะพบว่าศิลปะที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะอันยิ่งใหญ่ หรือ เป็นศิลปะที่เต็มไปด้วยการสร้างสรรค์นั้นไม่ใช่ศิลปะนั้นแสดงความสามารถทางทักษะหรือความชำนาญของศิลปินในการใช้กฎเกณฑ์และแบบแผนของศิลปะ แต่เพราะมันมีการนำเสนอสิ่งอันปลุกเร้าความคิดหรือความรู้สึกใหม่ ๆ ให้แก่ผู้ชม ไม่ว่าจะเป็นศิลปะสกุลเหมือนจริงที่พยายามเสนอเรื่องราวของชีวิตที่มีความชัดเจน หรือศิลปะสกุลนามธรรมที่พยายามเสนอเรื่องราวของชีวิตที่มีอยู่ภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์ ซึ่งผิดกับการเล่นเกมส์ ผู้ที่ได้ชื่อว่า เล่นเกมส์หมากรุกได้ดีหรือการสามารถชนะคู่ต่อสู้ได้นั้น ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องอาศัยสิ่งที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์หรือแบบแผนของเกมส์หมากรุก แต่อาศัยเพียงความเข้าใจหรือความชำนาญในการใช้กฎเกณฑ์หรือแบบแผนของเกมส์หมากรุกเท่านั้น

เมื่อคณิตศาสตร์หรือเรขาคณิตไม่สามารถแยกออกอย่างเด็ดขาดจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมัน เช่น การซื้อ การขาย การวัดหรือการคำนวณสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับศิลปะต่าง ๆ เช่น นวนิยายหรือภาพเขียนก็ย่อมไม่สามารถแยกออกเด็ดขาดจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมันหรือเรื่องราวของชีวิตหรือเรื่องราวของสังคม เช่น เรื่องราวของศีลธรรม เศรษฐกิจหรือการเมือง ถ้าศิลปะสามารถแยกออกได้อย่างเด็ดขาดจากสิ่งเหล่านี้ ศิลปะต่าง ๆ ก็ย่อมจะไม่แตกต่างไปจากเกมส์อันหนึ่ง พวกสุนทรียนิยมอาจจะให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์หรือแบบแผนของศิลปะ แต่ความสำคัญอันนี้ไม่ใช่ความสำคัญในฐานะที่ศิลปะนั้นเป็นศิลปะ แต่ในฐานะที่มัน เป็นเกมส์ชนิดหนึ่ง

ศิลปะนั้น เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์กระทำ เพื่อแสดงออกถึงความคิดและความรู้สึกของตัวเองโดยผ่านสื่อที่สัมผัสได้ต่าง ๆ ความคิดและความรู้สึกที่แสดงออกมาอาจเป็นเรื่องราวของตัวเองหรือเรื่องราวของสังคมที่ตัวเองอาศัย เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อรวมตัวกันขึ้น เป็นศิลปะความหมายของมันไม่ได้ถูกลบล้างไป ศิลปะย่อมจะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดและความรู้สึกของศิลปิน เพียงแต่แทนที่มันสะท้อนในรูปของข้อเท็จจริง กลับสะท้อนออกมา ในรูปของจินตนาการหรือรูปที่สมมุติขึ้นใหม่ เมื่อ เป็นดังนี้สิ่งหนึ่งที่เราคว

มองว่าศิลปะไม่สามารถแยกออกจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวมันก็คือ ในการจะรับรู้งานศิลปะได้อย่างซาบซึ้งนั้นอย่างน้อยผู้รับรู้จำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชีวิตและสังคมที่มีอยู่ในความคิดของเขา และหนึ่งในความรู้เหล่านี้ก็คือความรู้ทางศิลปกรรม

ในการแสดงออกถึงความคิดและความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องราวของศิลปินและเรื่องราวของสังคมที่ศิลปินอาศัยอยู่ด้วยรูปแบบของศิลปะนั้น ศิลปินได้ใช้สื่อที่สัมผัสได้มาแทนเรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาต้องการแสดงออกมา สื่อที่สามารถสัมผัสได้เหล่านี้ได้แก่ เส้น สี เสียง คำพูดหรือการเคลื่อนไหว ศิลปะที่ใช้ตาสัมผัส เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมจะใช้เส้นและสีเป็นสื่อ ศิลปะแขนงวรรณกรรมนั้นจะใช้คำพูดเป็นสื่อ ส่วนศิลปะประเภทการเต้นรำมักใช้การเคลื่อนไหวเป็นสื่อ และอาจจะมีศิลปะแขนงอื่นที่ใช้สื่อหลายอย่างผสมกัน เป็นละครหรือภาพยนตร์

สื่อที่สามารถสัมผัสได้เหล่านี้สามารถนำมาแทนที่เรื่องราวที่ศิลปินต้องการแสดงออกเสมอ เพราะสื่อเหล่านี้เปรียบเสมือนภาษาที่ใช้สื่อความหมายและความรู้สึกระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในกรณีที่ใช้คำพูดเป็นภาษาสื่อความหมายและความรู้สึกนั้นค่อนข้างจะเข้าใจได้ง่ายที่สุด เพราะคำพูดเป็นภาษาที่ใช้ในกิจวัตรประจำวันทั้งที่ใช้เขียนและใช้พูด และคำพูดก็เป็นภาษาที่ใช้สื่อความหมายและความรู้สึกได้ตรงที่สุด แต่ในกรณีที่ใช้ สี เส้น และเสียง เป็นภาษานั้นค่อนข้างจะเข้าใจยากกว่าคำพูดเพราะภาษาของสี เส้น และเสียงนั้นมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ในการบ่งบอกถึงความหมายและความรู้สึก เช่น เส้นตรงนั้นอาจบ่งบอกถึงความมั่นคงแข็งแรง สีชมพูนั้นอาจบ่งบอกถึงความรู้สึก อ่อนหวานและร่าเริง ส่วนเสียง เล็กแหลมอาจจะบ่งบอกถึงความเจ็บปวด

เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกนำมาสร้างขึ้นเป็นศิลปะโดยผ่านสื่อที่สัมผัสได้นั้นย่อมจะต้องอยู่ในรูปของจินตนาการไม่ใช่ในรูปของข้อเท็จจริง แต่กระนั้นก็ตามความหมายหรือความรู้สึกของเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ได้ถูกลบลงไปแต่อย่างใด เรื่องราวต่าง ๆ ในศิลปะย่อมจะสะท้อนและแสดงออกให้เห็นถึงความคิดและความรู้สึกที่มีอยู่ภายในตัวของศิลปิน และหนึ่งในเรื่องราว

เหล่านี้ย่อมหมายถึงเรื่องราวของศีลธรรมด้วย เรื่องราวในภาพเขียนของไมเคิล เอลเจลโล่นั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงความคิดหรือความรู้สึกศรัทธาทางศาสนาของตัวเขา ภาพเขียนของ ฟานโก๊ะ ย่อมแสดงออกให้เห็นถึงความเจ็บปวดทรมานภายในตัวของฟานโก๊ะ แม้ในวรรณกรรม "เงาขาว" (The picture of Dorian Gray) ของออสการ์ ไวลด์ ยังสะท้อนความคิดเกี่ยวกับปรัชญาศิลปะของไวลด์เอาไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากบทสนทนาของ เบซิล ฮอลเวิร์ด ที่มีต่อ ลอร์ดเฮนรี่ ดังนี้

ภาพเขียนทุกภาพที่จิตรกรวาดด้วยความรู้สึก เป็นภาพจำลองจากตัวจริงของจิตรกรนั้น หากใช้ภาพของคนหนึ่งเป็นแบบให้เขาวาดไม่ คนที่หนึ่งเป็นแบบให้เขาวาดเป็นเพียงเหตุบังเอิญ หรือเป็นสิ่งที่เขาวาดภาพบางครั้ง บางคราว จิตรกรมิได้สำแดงภาพของคนหนึ่งเป็นแบบให้ปรากฏบนผืนผ้าใบ แต่เขาได้สำแดงตัวเองให้ปรากฏบนผืนผ้าใบที่ระบายสีสวยงามนั้น... (10 : 12)

ส่วนเรื่องราวทางศีลธรรมที่มีในศิลปะชั้นใดชั้นหนึ่งก็ย่อมจะเหมือนเรื่องราวอื่น ๆ ในศิลปะนั้นคือย่อมแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกหรือความคิดทางศีลธรรมของศิลปินผู้สร้างศิลปะนั้นด้วย ในวรรณกรรมเรื่อง 1984 ของจอร์จ ออร์เวล ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความโหดร้ายของเผด็จการย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางศีลธรรมของ ออร์เวล ตามแนว "มนุษยนิยม" เช่นกัน

ไม่เพียงแต่เรื่องราวของศิลปินเท่านั้นที่สะท้อนลงในงานศิลปะที่เขาสร้าง เรื่องราวของสังคมที่เขาอาศัยอยู่ก็ย่อมสะท้อนให้เห็นในศิลปะที่เขาสร้างด้วย และหนึ่งในเรื่องราวเหล่านี้ก็คือเรื่องราวของศีลธรรม ศิลปะในกลางศตวรรษที่ 18 เช่น ศิลปะบาโรค (Barock) ย่อมแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งทางศาสนาคริสต์ ระหว่างคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ในประเทศฝรั่งเศส ในยุคนั้น ศิลปะที่เกิดขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 เช่น ศิลปะอิมเพรสชันนิสต์ (Impressionism) โปสตีอิมเพรสชันนิสต์ (Post-Impressionism) นีโอ-อิมเพรสชันนิสต์ (Neo-Impressionism) ย่อมสะท้อน

ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ของฝรั่งเศสในสมัยนั้น เช่น การค้นพบทฤษฎีสัมพัทธภาพและแสงอาทิตย์ ศิลปะในยุคสมัยกลางศตวรรษที่ 20 เช่น ศิลปะพ็อพอาร์ต (Pop-art) ย่อมสะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวของโลกอุตสาหกรรมของประเทศอังกฤษทั้งในชนบทและในเมืองหลวงของยุคสมัยนั้น ศิลปะในกลางศตวรรษที่ 20 เช่นศิลปะสังคมนิยมสังคมนิยม (Socialist Realism) ก็เช่นเดียวกัน ได้สะท้อนให้เห็นถึงความไร้มนุษยธรรมหรือความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประเทศเม็กซิโกหรือโซเวียตในสมัยนั้น

เมื่อศิลปะ เป็นสิ่งที่สะท้อนเรื่องราวของศิลปินหรือเรื่องราวของสังคมที่ศิลปินอาศัยอยู่โดยผ่านสื่อที่สัมผัสได้ต่าง ๆ ดังนั้นอย่างน้อยสิ่งหนึ่งที่ผู้รับรู้อาจจำเป็นต้องอาศัยในการซาบซึ้งงานศิลปะก็คือความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชีวิตหรือสังคมที่ศิลปะสะท้อนออกมา และในการซาบซึ้งศิลปะที่ถ่ายทอดเรื่องราวของศิลปินผู้รับรู้อาจจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับศิลปะด้วย ในการซาบซึ้งภาพเขียนของ ไมเคิล เอลเจสโลว์ ได้เห็นผู้รับรู้อาจจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ ในการซาบซึ้งศิลปะของพวกอิมเพรสชันนิสต์ มีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับ ทฤษฎีแสงอาทิตย์ ศิลปะที่ถ่ายทอดเรื่องราวของศิลปินอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่อง 1984 ของออร์เวล หรือภาพเขียนของกลุ่มสังคมนิยมสังคมนิยมนั้น ผู้รับรู้อาจจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับศิลปะด้วย ในการอ่านวรรณกรรม 1984 ได้อย่างซาบซึ้งนั้นอย่างน้อยผู้อ่านจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับ "เพ็ดจการ" หรือ "เสรีภาพ" ถ้าผู้อ่านไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ย่อมไม่อาจจะซาบซึ้งได้ เช่นเดียวกับผู้ที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับ "การกดขี่ทางชนชั้น" ย่อมไม่อาจจะซาบซึ้งภาพเขียนของพวกสังคมนิยมสังคมนิยมได้ เช่น ภาพ "ขบวนการปฏิวัติของประชาชน" ของศิลปินชื่อ โอโรสโค หรือภาพ "กบฏชาวนา" ของศิลปินชื่อ ริเวรา

แม้แต่ในการซาบซึ้งงานศิลปะสกุลนามธรรมทั้งหลายก็จำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่อยู่ นอกเหนือศิลปะเช่นกัน อย่างน้อยผู้รับรู้อาจจำเป็นต้องมีความรู้ทางศิลปะหรือความรู้เกี่ยวกับความคิดทางศิลปะของศิลปิน ศิลปะสกุลนามธรรม อย่างเช่น ลัทธิซูพรีมาติสม์ (Suprematism)

ซึ่งเป็นเพียงภาพรูปทรงเรขาคณิตที่จัดองค์ประกอบขึ้น . ได้สะท้อนความคิดทางศิลปะของศิลปินที่ว่า "ในการสร้างงานศิลปะนั้นเราไม่ควรคำนึงถึงรูปร่างหรือรูปทรงใด ๆ เราควรเน้นถึงความว่างเปล่าหรือ "ศูนย์ภาพ" ของความรู้สึกบริสุทธิ์เท่านั้น" (11 : 226) หรือลัทธิแอ็บสแตรกส์เอ็กซ์เพรสชันนิสต์ (abstract expressionism) ซึ่งสร้างงานศิลปะด้วยวิธี ราดสี หรือ สลัดสีลงบนผืนผ้าใบเท่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางศิลปะของศิลปินที่ว่า "การแสดงรูปทรงแบบนามธรรม เติมไปด้วยความหมายมากกว่ารูปลักษณะของสิ่งจริง ๆ" (11 : 312) หรือหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาเรื่อง "สมาธิการรวมพลังจิต" ดังนั้นในการรับรู้งานศิลปะนามธรรมเหล่านี้ได้อย่างซาบซึ้งนั้นอย่างน้อยจึงต้องอาศัย ความรู้เกี่ยวกับรูปทรงทางเรขาคณิตหรือรูปทรงอิสระของสิ่งที่ปรากฏในศิลปะหรือความรู้เกี่ยวกับศิลปะนามธรรมเหล่านี้ ผู้ที่ไม่ใช้ความรู้เกี่ยวกับศิลปะในการรับรู้งานศิลปะนามธรรมเหล่านี้ย่อมไม่อาจซาบซึ้งได้ และนี่เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าทำไมบุคคลธรรมดาที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับศิลปะนามธรรมจึงดูภาพเหล่านี้ไม่รู้เรื่อง ส่วนผู้ที่มีความรู้ทางศิลปะกลับยกย่องว่ามัน เป็นศิลปะอันยิ่งใหญ่

พวกสุนทรียนิยมมีลัทธิที่จะให้เพียง "รูปทรง" เท่านั้นที่เป็นส่วนสำคัญของศิลปะหรือมีลัทธิที่จะมองว่าในการรับรู้งานศิลปะเราไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่อยู่นอกเหนือศิลปะแต่ในการคิด เช่นนี้ไม่เพียงแต่ทำให้พวกเขารับรู้งานศิลปะได้ เป็นเพียง เกมส์ เท่านั้น พวกเขายังหมดโอกาสที่จะซาบซึ้งงานศิลปะ แบบงวารณกรรมซึ่งมีหลายชั้นที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะอันยิ่งใหญ่อีกด้วย พวกศีลธรรมนิยมก็เช่นกันถ้าเขาให้ความสำคัญศิลปะเป็นเพียงเครื่องมือของศีลธรรมแล้ว พวกเขาก็คงหมดโอกาสที่จะซาบซึ้งงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ เช่น ศิลปะนามธรรม เช่นกัน

สำหรับปัญหาที่ว่าศิลปะมีผลกระทบต่อการกระทำดีชั่วของมนุษย์ เพียงใดนั้น ในเรื่องนี้เราได้เห็นแล้วว่าพวกสุนทรียนิยมอธิบายว่าศิลปะไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อการกระทำดีชั่วของมนุษย์ ส่วนพวกศีลธรรมนิยมอธิบายว่า ศิลปะมีผลกระทบต่อการกระทำดี

ตัวของมนุษย์และ เป็นการส่งผลกระทบโดยตรง เหมือนคำสั่งสอน แต่การอธิบายของ ทฤษฎีทั้งสอง เป็นการอธิบายจากรากฐานความคิดอันคับแคบ

การอธิบายอย่างคับแคบของพวกสุนทรียนิยมเกิดจากความคิดที่ว่า ถึงแม้ เรื่องราวศีลธรรมหรือเรื่องราวอื่น ๆ ของชีวิตจะมีอยู่ในศิลปะแต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ สาระตะ ใน การรับรู้งานศิลปะเราไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับความหมายของชีวิต แต่เรา ได้เห็นแล้วว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่สะท้อนเรื่องราวของชีวิตต่าง ๆ เหล่านี้ ดังนั้นในการ รับรู้งานศิลปะเราจึงไม่สามารถแยกอย่างเด็ดขาดจาก เรื่องราวเหล่านี้ และ เรื่องราว ต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะส่งผลกระทบต่อการกระทำของเรา ส่วนการที่พวกศีลธรรมนิยม อธิบายอย่างคับแคบก็เพราะว่า พวกศีลธรรมนิยมมองเห็นว่า เพียงศีลธรรมเท่านั้นที่ เป็นสาระตะของศิลปะ อีกทั้งศิลปะสามารถส่งผลกระทบต่อการกระทำดีชั่วของมนุษย์ได้ โดยตรง แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้นสาระตะของศิลปะไม่ใช่เพียงศีลธรรมเท่านั้น ศิลปะอาจจะมีเรื่องราวอื่น ๆ ของชีวิตนอกเหนือจากศีลธรรมก็ได้ และศิลปะก็ไม่สามารถส่งผลกระทบโดยตรงต่อการกระทำดีชั่วของมนุษย์เพราะศิลปะไม่ใช่กิจกรรมที่ เป็นเครื่องอันนำไปสู่เป้าหมายใด ๆ ศิลปะมีการจบสิ้นภายในตัวเอง ดังนั้นศิลปะ จึงไม่ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อการกระทำดีชั่วของมนุษย์

อย่างไรก็ตามยังมีทฤษฎีอื่นซึ่งอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างน่าฟังกว่าพวกสุนทรียนิยม และพวกศีลธรรมนิยม ทฤษฎีดังกล่าวคือทฤษฎีปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism) ทฤษฎีนี้อธิบายไว้อย่างน่าฟังเพราะเชื่อว่า ศิลปะสามารถส่งผลกระทบต่อการกระทำดี ของมนุษย์แม้ศิลปะนั้นจะไม่มี เรื่องราวของศีลธรรมอยู่เลย แต่ผลกระทบทางศีลธรรมนั้น ไม่ใช่เป็นไปโดยตรงเหมือนเช่นที่พวกศีลธรรมนิยมเชื่อกัน แต่เป็นการส่งผลกระทบด้วย วิธีจินตนาการซึ่ง เป็นวิธีการที่มีประสิทธิผลกว่าวิธีสอนโดยตรง นักปรัชญาคณสำคัญใน กลุ่มปฏิสัมพันธ์นิยมได้แก่ เปอร์ซี บัสเซ เชลลีย์ (Percy Bysshe Shelley, 1792 - 1822) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1859 - 1952)

พวกปฏิสัมพันธ์นิยมทั้ง เซล เลย์และดิวอี้ เห็นพ้องกันว่า ศิลปะที่ตั้งใจสั่งสอน
ให้คนทำดีนั้น จะไม่เป็นที่พึงปรารถนาและจะไม่บรรลุประสิทธิผลต่อการทำดีของมนุษย์
เนื่องจากการสอนในลักษณะการบังคับของมัน เซล เลย์กล่าวว่า

ศิลปะคือสิ่งที่ส่งเสริมสมรรถภาพอัน เป็น เครื่องมือ ในการกระทำดี
(จินตนาการ) ของมนุษย์ ... ดังนั้นศิลปินจะไม่บรรลุประสิทธิผลใน
การรวบรวมความคิดของความถูกต้องความคิดในการสร้างสรรค์งานศิลปะ
ของเขา ... โดยการอ้างวิธีการบังคับเช่นนี้ เขากำสั่งยกเลิกความ
ภาคภูมิใจ ในการมีส่วนร่วมกับจินตนาการ ... และมัน เป็นการใจแคบ
สำหรับศิลปินที่ตั้งใจจะสอนศีลธรรมและให้ศิลปะของ เขามีผลกระทบด้วย
ความแน่นอนราวกับว่าเขาได้บังคับเราให้เกี่ยวข้องกับกระทำดี
(12 : 308)

ส่วนดิวอี้นั้นก็กล่าวว่า

วิธีการจินตนาการจะทำให้ศิลปะกลายเป็น เครื่องมืออันหาที่เปรียบมิได้
ในการสอน ... วิธีการจินตนาการก็คือวิธีอันหนึ่ง ในการยกศิลปะให้อยู่
เหนือวิธีการอบรมสั่งสอนซึ่งมักจะบังคับ เราด้วยคำแนะนำ ในการสอน
... แต่จากการปฏิบัติด้วยวิธีการ เหมือนทำตามตัวอักษรของการอบรม
สั่งสอนจะทำให้เรารู้สึกขุ่นเคือง เพราะมันจะกีดกันการใช้จินตนาการ
และไม่เป็นไปตามความปรารถนาและอารมณ์ของมนุษย์ (13 : 345)

พวกปฏิสัมพันธ์นิยม เห็นว่าศิลปะสามารถทำให้มนุษย์ เป็นคนดีได้แม้ศิลปะนั้น
ไม่ได้มีเรื่องราวของศีลธรรมอยู่เลยทั้งนี้เพราะพวก เขาคิดว่าศิลปะและศีลธรรมมี
รากฐานอัน เดียวกันนั่นคือจินตนาการ ดิวอี้เห็นพ้องต้องกันกับ เซล เลย์ว่า

ความลับอันยิ่งใหญ่ของศีลธรรมก็คือความรักหรือการล้วงล้าออกนอก
อาณาเขตธรรมชาติของตัวเอง และการเข้าไป เป็นอันหนึ่งอันเดียว
กับความงามซึ่งอยู่ในความคิด การกระทำหรือบุคคลซึ่งไม่ใช่ของ
เราเอง และการที่จะเป็นคนดีอันยิ่งใหญ่ได้นั้น เขาผู้นั้นจะต้องมี
จินตนาการอันแรงกล้าและจินตนาการด้วยความเข้าใจ เขาจะ
ต้องนำตัวเอง ไปแทนที่ผู้อื่น ความเจ็บปวดและความสุขของ

เป้าหมายของเขาคงต้องเป็นของเขาเอง เครื่องมืออันยิ่งใหญ่
ที่สุดของความดีก็คือ จินตนาการ และศิลปะจะส่งผลกระทบต่อผล
(ศีลธรรม) โดยการกระทำต่อสาเหตุ (จินตนาการ)... (12 :
307)

เมื่อพวกปฏิสัมพันธ์นิยมกล่าวว่า ศิลปะสามารถทำให้มนุษย์เป็นคนดีได้
เขาหมายความว่า ศิลปะจะทำให้มนุษย์มีจินตนาการที่กว้างไกลขึ้นและทำให้มนุษย์
หลุดพ้นจากความคิดหรือความรู้สึกในขอบเขตอันจำกัดคับแคบของตัวเอง แล้วมนุษย์
จะมีความรักความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเมื่อตัวเขาเข้าไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความคิด
หรือความรู้สึกของผู้อื่นได้อย่างแนบสนิท เมื่อมนุษย์มีความรัก ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
มนุษย์ก็ย่อมจะกระทำดีต่อผู้อื่นด้วย การอธิบายดังกล่าวของพวกปฏิสัมพันธ์นิยมถึงแม้
ค่อนข้างจะอธิบายได้อย่างใจกว้างกว่าพวกศีลธรรมนิยมหรือพวกสุนทรียนิยม เพราะ
ศิลปะของพวกปฏิสัมพันธ์นิยมไม่ใช่เครื่องมือในการสอนมนุษย์โดยตรงเหมือนกับพวก
ศีลธรรมนิยม และศิลปะก็ไม่ได้แยกออกอย่างเด็ดขาดจากศีลธรรมอย่างพวกสุนทรียนิยม
แต่อย่างไรก็ตาม การให้จินตนาการและความรักหรือความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นรากฐาน
ของการทำดีของพวกปฏิสัมพันธ์นิมนั้น ยังมีข้อจำกัดอยู่เพราะจินตนาการ ความรักและ
ความเห็นอกเห็นใจของมนุษย์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเที่ยงตรงเสมอ ถ้าไม่อาศัยความรู้
ในการรับรู้งานศิลปะ

ในการอ่านวรรณกรรมบางเรื่องนั้น บางครั้งเราต้องยอมรับว่า ด้วย
จินตนาการของเราย่อมจะก่อให้เกิด ความรัก ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ดังเช่นใน
วรรณกรรมไทยเรื่องหนึ่งของชาติ กอบจิตติ คือ เรื่องคำพิพากษา เราต้องยอมรับ
ว่าจะรู้สึกสะเทือนใจและเกิดความรัก ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
เมื่อเราได้อ่านถึงตอนผู้เขียนได้บรรยายถึงเคราะห์กรรมของนายพักซึ่งเป็นตัวเอก
ของเรื่อง เช่น ตอนที่นายพักถูกประนามจากชาวบ้านว่าเป็นคนเลวเพราะเข้าใจผิด
คิดว่านายพักได้เอานางสมทรงหญิงสติเฟื่องมาเป็นเมีย อีกทั้งนางสมทรงก็เคย
เป็นภรรยาของพ่อตอนที่พ่อยังมีชีวิตอยู่ด้วย ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วนายพักไม่เคยมี

ความสัมพันธ์แบบคู่สาวกับนางสมทรง เลยและที่นายพักให้นางสมทรงอยู่ร่วมชายคาด้วย เพราะความรู้สึกรับผิดชอบที่นางสมทรง เคยเป็นเมียพ่อและมีสติปัญญา เพื่อน หรือตอนที่ นายพักถูกครูใหญ่คดโกงเงิน เพราะเชื่อใจครูใหญ่แล้วฝากเงินไว้กับครูใหญ่ เมื่อ นายพักไม่บอกใครต่อใครว่าตนถูกคดโกงเงินก็ไม่มีใครเชื่อ หรือแม้แต่ตอนที่นายพัก หาทาทางออกโดยการตีฆ่าและในที่สุดก็ตายเพราะเหล้าอย่างน่าสมเพช แต่ก็ยังมี คนสมน้ำหน้า เพราะยังเข้าใจผิดคิดว่านายพักเป็นคนเลวอยู่ดี เพราะที่กรรมทั้งหลาย ของนายพักที่ถูกบรรยายไว้ในวรรณกรรม "คำพิพากษา" จึงอาจจะสร้างความรัก และความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้แก่ผู้อ่าน

ถึงแม้ว่าอาจจะมีการพรรณานหรือศิลปะแขนงอื่นอีกหลายชิ้นที่ส่งผลกระทบต่อ มนุษย์ เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่อง "คำพิพากษา" แต่เราก็มองไม่อาจสรุป เช่น ความคิดของพวกปฏิสัมพันธ์นิยม ทั้งนี้เพราะจินตนาการนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเที่ยงตรง เสมอ จินตนาการของมนุษย์สามารถเบี่ยงเบนได้ และการเบี่ยงเบนนั้นอาจส่งผล กระทบทั้งที่ขัดกับศีลธรรมและไม่ขัดกับศีลธรรม

เมื่อฟาน โกะ เขียนภาพ "คนกินมัน" เขาต้องการแสดงถึงความอดอยาก ทิวโหยของคนเหมือง 5 คน ที่กำลังกินมัน หรือเมื่อมิลเลอร์ เขียนภาพ "ชาวนายากจน เก็บเมล็ดข้าวตกหลังจากเก็บเกี่ยว" เขาต้องการแสดงความน่าสงสารของชาวนา 3 คน ที่กำลังเก็บเมล็ดข้าวตกอยู่ในท้องนา และผู้ที่ชมภาพเหล่านี้อาจจะเกิดความ เห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเขาจินตนาการถึงชีวิตชาวนาหรือชีวิตชาวเหมือง ที่ปรากฏอยู่ในภาพ แต่ในขณะที่เดียวกันเราต้องไม่ลืมว่าคนเหมือง 5 คนในภาพ "คนกินมัน" หรือชาวนา 3 คนในภาพ "ชาวนายากจน เก็บเมล็ดข้าวตกหลังจากการเก็บเกี่ยว" อาจ ถูกจินตนาการว่าเป็นเพียงองค์ประกอบอันงดงามของภาพเขียนเท่านั้น ในกรณีเช่นนี้ผู้ชม ย่อมไม่อาจเข้าใจถึงจิตใจของผู้อื่นและไม่เกิดความเห็นอกเห็นใจแต่เพียงอย่างเดียว หัวอย่างดังกล่าวนี้ย่อมแสดงถึงการเบี่ยงเบนของจินตนาการแต่ไม่ขัดกับศีลธรรมแต่ อย่างใด

บ่อยครั้งที่เราได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชน เช่น ทีวีหรือหนังสือพิมพ์ว่า อาชญากรรมหรือกระทำทารุณโหดร้าย หรือการประทุพถุติคดีร้ายแรงในเรื่องเพศต่าง ๆ เกิดจากการเอาเยี่ยงอย่างจากงานศิลปะ เช่น วรรณกรรมหรือภาพยนตร์ หรือภาพเขียนมีการเลียนแบบการปล้นอย่างแยบยลจากตัวเอกของเรื่องทั้งที่เรื่องดังกล่าวแสดงถึงความชั่วร้ายของการปล้น หรือมีการเลียนแบบการใช้อาวุธสงครามหรือการฆ่าที่โหดร้ายจากตัวเอกของเรื่องทั้งที่เรื่องดังกล่าวแสดงถึงความโหดร้ายของสงคราม หรือมีการประทุพถุติคดีในเรื่องเพศ เพราะเกิดอารมณ์ทางเพศหลังจากการได้รับรู้งานศิลปะที่เกี่ยวกับเรื่องเพศ ตัวอย่างต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงการเบี่ยงเบนของจินตนาการซึ่งนำไปสู่การขัดกับศีลธรรม

ในการที่จะรับรู้งานศิลปะได้อย่างซาบซึ้งและถูกต้องนั้นเราไม่ควรจะใช้เพียงจินตนาการ แต่ควรใช้ความรู้ด้วย จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ถ้าเรามีความรู้เกี่ยวกับชาวเหมืองหรือชาวนา หรือมีความรู้เกี่ยวกับศิลปะเหล่านี้ หรือมีความรู้ว่าการปล้น การกระทำทารุณโหดร้ายที่ปรากฏในงานศิลปะนั้นเป็นสิ่งสมมุติขึ้น และใช้ความรู้เหล่านี้ในการรับรู้งานศิลปะพร้อมกับจินตนาการ จินตนาการของเราก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้อย่างเที่ยงตรง และในที่สุดศิลปะก็จะนำเราไปสู่ความรักและความเห็นอกเห็นใจในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม การที่มีความรักและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นก็ยังไม่อาจนำไปสู่การทำดีของมนุษย์เสมอไป ตามความคิดของพวกเขาปฏิบัติสัมพันธ์นิยมเช่นกัน ทั้งนี้เพราะความรักและความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้นบ่อยครั้งมักจะนำเราไปสู่ความอยุติธรรมหรือความลำเอียงอย่างเช่นในกรณีที่เรามักจะเข้าข้างผู้กระทำผิดเพราะผู้กระทำผิดนั้นเป็นญาติสนิทหรือเพื่อนที่เรารักหรือมีความเห็นอกเห็นใจ หรือในกรณีที่เรามีความรักหรือความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นที่เป็นคนเลวเพราะคนเลวนั้นเป็นคนที่มืรูปร่างสวยงาม ดังนั้นในการกระทำดีของมนุษย์นั้นจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรักหรือความเห็นอกเห็นใจที่มีอยู่ในจิตใจเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ เหตุผล ปฏิภาณไหวพริบประกอบการกระทำ

ในชีวิตจริงของเขาด้วย

ในการแสวงหาคคุณค่าต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์นั้น มนุษย์ไม่ควรกำหนดตายตัวว่า
คุณค่าทางศีลธรรมอยู่เหนือคุณค่าทางศิลปะ ดังเช่นความคิดของพวกศีลธรรมนิยม และ
เราไม่ควรให้คุณค่าศิลปะอยู่เหนือคุณค่าศีลธรรม เช่นความคิดของพวกสุนทรียนิยม ทั้งนี้
เพราะถึงแม้ว่าศิลปะไม่ใช่เครื่องมือในการรับใช้ศีลธรรมหรือศิลปะมีความสิ้นสุดในตัวเอง
แต่ศิลปะก็ไม่สามารถแยกออกอย่างเด็ดขาดจากศีลธรรมเสมอไป ทั้งนี้เพราะ ศิลปะที่
งดงามนั้นบางครั้งต้องอาศัย เรื่องราวของศีลธรรม เป็นส่วนประกอบ และในการซาบซึ้ง
งานศิลปะที่มีเรื่องราวของศีลธรรมนั้นเรายังต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับศีลธรรม และใน
การจะเป็นคนที่มีศีลธรรมได้นั้นบางครั้งยังต้องอาศัยศิลปะเป็นเครื่องช่วย